

dr hab. Tomasz Potocki, prof. UR
Katedra Rynków Finansowych i Finansów Publicznych
Uniwersytet Rzeszowski

Recenzja
dotycząca osiągnięć naukowych Pani dr Anny Korzeniowskiej ubiegającej się o nadanie
stopnia doktora habilitowanego w
dziedzinie *nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse*

Recenzja składa się z 6 punktów:

- Podstawy formalno-prawne sporządzenia recenzji oraz otrzymana dokumentacja (pkt.1),
- Ogólna charakterystyka Habilitantki (pkt.2),
- Ocena głównego osiągnięcia naukowego (pkt.3),
- Ocena istotnej aktywności naukowej poza głównym osiągnięciem (pkt. 4),
- Ocena pozostałej aktywności Habilitantki (pkt. 5),
- Konkluzja (pkt 6.).

1. Uwagi wstępne – informacje o przepisach i otrzymanych dokumentach

Podstawą przygotowania recenzji były obowiązujące regulacje prawne, a zwłaszcza zapisy ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym* (Dz.U. 2021, poz. 478, tj.), dokument *Regulamin przeprowadzenia postępowań w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie* stanowiący załącznik do Uchwały Nr XXIV; 29.16/19 Senatu Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie z dnia 25 września 2019 r., uchwała nr 5/11/2021 Rady Naukowej Instytutu Ekonomii i Finansów Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie z dnia 18 listopada 2021 roku w sprawie powołania Komisji habilitacyjnej w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego dr Annie Korzeniowskiej w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse na podstawie, której powierzono mi funkcję recenzenta oraz wymagań dokumentacyjnych Rady Doskonałości Naukowej wniosków w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego.

Recenzja wykonana została na podstawie poniższych dokumentów, przygotowanych przez Habilitantkę:

- wniosek Habilitantki o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego w dziedzinie *nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse*,
- dane Wnioskodawcy,
- kopia dokumentu potwierdzającego posiadanie stopnia doktora,
- autoreferat przedstawiający opis dorobku i osiągnięć naukowych (załącznik 3),
- wykaz osiągnięć naukowych albo artystycznych, stanowiących znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny (załącznik 4),

- potwierdzenia aktywności naukowej, opisanej w pkt 5.5 autoreferatu, realizowanej we współpracy z innymi uczelniami i instytucjami naukowymi, w tym zagranicznymi,
- oświadczenia współautorów o ich wkładzie w publikacje wymienione w pkt. II wykazu osiągnięć,
- monografia pt. "Determinanty a wielkość oszczędności gospodarstw domowych w krajach Unii Europejskiej - podobieństwa i różnice", wydana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2021, ISBN 978-83-9467-8, ss.319 - wersja papierowa,
- nośnik elektroniczny (pendrive) zawierający kopie składanych dokumentów.

Przedłożona dokumentacja zawiera materiały pozwalające na ocenę dorobku naukowego Pani dr Anny Korzeniowskiej i przygotowanie recenzji na potrzeby postępowania habilitacyjnego.

2. Charakterystyka sylwetki Habilitantki - kwalifikacje i przebieg pracy zawodowej

Pani dr Anna Korzeniowska jest absolwentką Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, gdzie w 1999 roku uzyskała tytuł zawodowy magistra na kierunku ekonomia. Stopień doktora nauk ekonomicznych w zakresie ekonomii został Jej nadany uchwałą Rady Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w 2008 roku na podstawie przedstawionej rozprawy doktorskiej pod tytułem "Zastosowanie i możliwości rozwoju outsourcingu w bankach w Polsce", przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Jerzego Węćławskiego. Ponadto, w latach 2000-2001 Pani dr Anna Korzeniowska odbyła studia podyplomowe "Controlling w zarządzaniu firmą" na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Dodam także, że w trakcie kariery akademickiej Habilitantka uczestniczyła w szeregu szkoleń, debat oraz webinarium podnoszących wiedzę z ekonomii, jednak głównie były to projekty inicjowane przez macierzystą uczelnię.

Od początku kariery zawodowej Habilitantka związana jest z tą samą jednostką naukową, na której obroniła pracę magisterską. W roku akademickim 2001/2002 Pani dr Anna Korzeniowska rozpoczęła pracę na stanowisku asystenta w Zakładzie Bankowości Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i pracowała na tym stanowisku do uzyskania tytułu doktora nauk ekonomicznych w 2008 roku. Od 5.02.2009 roku rozpoczęła pracę na stanowisku adiunkta w Zakładzie Bankowości, który przekształcił się w Katedrę Bankowości z dniem 01.09.2009 roku oraz na Katedrę Bankowości i Rynków Finansowych z dniem 01.20.2020. Pracę na tym stanowisku kontynuuje do chwili obecnej.

W otrzymanej dokumentacji nie było informacji, aby Habilitantka ubiegała się wcześniej o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Stwierdzam, że Pani dr Anna Korzeniowska spełnia wymóg posiadania stopnia naukowego doktora.

3. Ocena monografii wskazanej przez Habilitantkę jako osiągnięcie naukowe, o którym mowa w art. 219 ust 1 pkt 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce

Recenzowana książka pt. "Determinanty a wielkość oszczędności gospodarstw domowych w krajach Unii Europejskiej - podobieństwa i różnice" jest samodzielną monografią Pani dr Anny Korzeniowskiej, wydaną przez Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w 2021.

Recenzentami wydawniczymi byli: prof. dr ha. Janina Harasim oraz dr hab. Michał Pietrzak, prof. UMK.

Problem badawczy, cele i hipotezy

Rozprawa habilitacyjna liczy 319 stron, składa się z siedmiu rozdziałów (z czego 2, rozdziały 1 i 4 mają charakter teoretycznych studiów literaturowych, a pozostałe 5, rozdziały 2, 3, 5, 6, 7 są rozdziałami empirycznymi) poprzedzonych Wprowadzeniem i Zakończeniem. Tekst właściwy rozprawy jest uzupełniony o dość bogatą literaturę, jak również spis tabel i rysunków.

Ze spraw formalnych, dość uciążliwa dla czytelnika może być struktura pracy, której graficzna prezentacja znajduje się w Autoreferacie (s.11). Przenikanie się rozważań teoretycznych i empirycznych budzi moje zastrzeżenia. Mogę zrozumieć intencję Autorki wynikającą z wielowątkowości procesu badawczego, ale w mojej opinii należałoby rozważania teoretyczne (rozdziały 1 i 4) potraktować, jako pierwszą część pracy (o charakterze teoretycznym), natomiast pozostałe rozdziały empiryczne (2,3,5,6,7) określić, jako jej część empiryczną. Poza tym, ja osobiście rozważyłbym przeniesienie części analiz statystycznych z rozdziałów 5 i 6 do stworzonego dla tego celu Aneksu i konsekwentnie ich połączenie. Wskazuję na to także z tego powodu, że rozdziały te, choć wartościowe poznawczo, to nie służyły Habilitantce bezpośrednio do weryfikacji hipotez cząstkowych. Poza wskazanymi powyżej zastrzeżeniami dodałbym Spis najważniejszych pojęć stosowanych w pracy (semantyka w samych słowach finanse osobiste oraz oszczędzanie omawianych przykładowo na s.21 i 36 byłyby właściwym punktem wyjścia do jego stworzenia), podsumowania rozdziałów w formie wniosków końcowych syntezującymi studia literaturowe lub badania empiryczne (zaznaczę, że Autorka robi to jedynie w rozdziale 7 i częściowo w 3). Poza powyższymi, przyznam, że dodanie kolorystyki do wszystkich rysunków ułatwiłoby ich interpretację. Pomimo wskazanych powyżej uwag (głównie o charakterze uzupełniającym i polemicznym), stwierdzam, że obecna struktura pozwoliła Habilitantce na osiągnięcie celów badawczych oraz weryfikację postawionych hipotez.

Tematyka rozprawy jest skupiona wokół zagadnienia oszczędności z perspektywy mikro i makroekonomicznej, szczególnie ich struktury i zróżnicowania w krajach Unii Europejskiej (UE), jak również analizie wpływu szeregu determinant o charakterze zewnętrznym i wewnętrznym na wskazane powyżej kategorie. Pracę Autorka zakwalifikowała poprawnie do badań o charakterze porównawczym i umiejscowiła w obrębie finansów gospodarstw domowych (ujęcie mikro). Aczkolwiek, Habilitantka uwzględnia w rozprawie także wątki łączące oszczędności z problematyką wzrostu gospodarczego (ujęcie makro). Co także uznaję za zasadne i wartościowe badawczo.

Zdefiniowanie oszczędności i najważniejszych determinant stanowi w rozprawie bardzo istotny krok w prowadzeniu badań empirycznych, które, po pierwsze: dotyczyły analizy wielkości i struktury oszczędności w krajach UE i na tej podstawie grupowane analizowanych gospodarek według podobieństw w ramach tych kategorii, po drugie: analizy determinant zewnętrznych oraz grupowania analizowanych krajów z tej perspektywy, po trzecie: analizy determinant wewnętrznych oraz grupowania krajów UE. Te trzy kroki pozwoliły w dalszej części na zbadanie relacji między wielkością a głównymi składnikami oszczędności gospodarstw domowych (GD) UE a ich determinantami.

We wstępie do monografii sformułowano (s.13) główny cel pracy, jako: zbadanie relacji między wielkością, strukturą oszczędności gospodarstw domowych w krajach Unii

Europejskiej a ich determinantami zewnętrznymi i wewnętrznymi w celu wyłonienia grupy krajów jednorodnych pod tym względem. Poza celem głównym zostało sformułowanych 6 celów szczegółowych (s.13). Mam w tym miejscu drobne zastrzeżenie, Habilitantka nie grupuje celów ze względu na cele poznawcze, merytoryczne czy też aplikacyjne. Jednak, cel główny i szczegółowe w przeważającej większości zostały prawidłowo sformułowane przez Habilitantkę. Z pozostałych wątpliwości, po pierwsze należałoby: umiejscowić cel główny w czasie (zakres 2008-2018), po drugie: poszerzyć zakres analizowanych celów i hipotez o aspekty teoretyczne (choćby na podstawie metody przeglądu systematycznego dotychczasowego, teoretycznego dorobku), po trzecie: uwzględnić cele o charakterze aplikacyjnym.

Wskazane powyżej cele były realizowane drogą weryfikacji hipotezy głównej, która została sformułowana (s.14), jako: Zbiorowość krajów Unii Europejskiej jest zróżnicowana pod względem wielkości i struktury oszczędności gospodarstw domowych oraz ich determinant, można jednak wskazać wśród tych krajów podgrupy charakteryzujące się podobieństwem w omawianym zakresie. Ponadto, obok hipotezy głównej Habilitantka sformułowała również 4 hipotezy szczegółowe (s.14), które poddała weryfikacji w monografii. H1 i H2 były przedmiotem weryfikacji w rozdziale 2 natomiast hipotezy H3 i H4 przedmiotem badań w rozdziale 7. Hipoteza główna i hipotezy cząstkowe są w mojej opinii poprawne. Aczkolwiek niektóre z nich (szczególnie H3 jest według mojej opinii zbyt oczywista).

Wydaję mi się również, że praca byłaby jeszcze bardziej wartościowa gdyby Autorka rozszerzyła zakres czasowy analizy o pierwszą dekadę XX wieku. Myślę, że moglibyśmy zaobserwować bardziej różnorodny wpływ choćby narzędzi polityki monetarnej oraz polityki fiskalnej.

Struktura monografii, poruszane problemy i polemika z Habilitantką

Wstęp zawiera elementy istotne dla sformułowania problemu badawczego, celów i hipotez badawczych. Habilitantka wprowadza czytelnika w procedurę badawczą (opisując źródła i wykorzystane dane i metody statystyczne), opisuje strukturę pracy, cele i hipotezy (moją opinię na ich temat wyraziłem w sekcji powyżej). *Wstęp* uznaję za dość poprawny. Moja zasadnicza uwaga do niego (ale również rozdziałów teoretycznych i zakończenia), dotyczy braku precyzji i wnikliwości w stosowanej literaturze (szczególnie zagranicznej). Przykładowo (podaję jedynie kilka istotnych tekstów) pisząc o teoriach oszczędzania (s.10) Habilitantka dość wybiórczo dobiera teorie i ich rozwinięcia (także, co podkreślę, nie wraca do nich w rozdziałach teoretycznych rozprawy):

Rozwinięcia modelu Carrolla i Deatona:

Winter, J.K., Schlafmann, K., Rodepeter, R. (2012). Rules of Thumb in Life-cycle Saving Decisions. *The Economic Journal* 122(560): 479-501.

Binswanger, J. (2012), Life Cycle Saving: Insights from the Perspective of Bounded Rationality, *European Economic Review*, 56, 605-623.

Perspektywa makroekonomiczna praca Carrolla z zakresu teorii oszczędności buforowych:

Carroll, C.D. (1992). The buffer stock theory of saving: some macroeconomic evidence', *Brookings Papers on Economic Activity*, vol. 2, pp. 61– 135

Zagadnienia historyczne oraz szerszy kontekst teorii oszczędności buforowych w pracach Deatona:

Deaton, A. (1992). *Understanding Consumption*, Oxford: Clarendon Press, roz.2, 4 (częściowo), 6 (w szczególności).

Deaton, A. (1992). Household saving in LDCs: credit markets, insurance and welfare, *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 94, pp. 253–73.

Aplikacyjny charakter prac poświęconych oszczędzaniu (tu perspektywa behawioralna):

Thaler, R.H. (1994). Psychology and savings policies, *American Economic Review, Papers & Proceedings*, vol. 84(2), pp. 186–92.

Thaler, R.H. Benartzi, S. (2004). Save more tomorrow: using behavioral economics to increase employee saving, *Journal of Political Economy*, vol. 112, pp. S164–87.

Benartzi, S. Thaler, R.H. (2007), Heuristics and Biases in Retirement Savings Behavior, *Journal of Economic Perspectives*, 21(3), 81-104.

Za tą niedokładnością lub brakiem (aplikacyjny wymiar pracy do którego jeszcze powrócę w dalszej części recenzji) idą deklaratywne i spekulatywne stwierdzenia, które nie mają pokrycia w cytowanej literaturze (w większości są prawdziwe, ale należałoby je poprzeć literaturą). Przykładowo (s.12): „Potwierdzają to m.in. kolejne badania prowadzone przez Europejski Bank Centralny, we współpracy z”; „Część prac ogranicza się do badania różnic”. Należałoby zadać pytania: Jakie badania dokładnie? Które z tych badań Habilitantka ma na myśli? Przecież na podstawie badań Europejskiego Banku Centralnego (szczególnie przy współpracy z Eurostat) powstało szereg ciekawych analiz np. prace Rochera i Stierle, które *nota bene* Habilitantka potem cytuje czy też prace, których nie cytuje, przykładowo:

Rodriguez P., et al. (2016). Savings and investment behaviour in the euro area, *Occasional Paper Series 167*, European Central Bank.

W rozdziale pierwszym pt. *Oszczędności jako element finansów gospodarstw domowych* Autorka definiuje finanse gospodarstw domowych i pozycjonuje je w obrębie dyscypliny ekonomia i finanse. Zadanie to ze względu na uprzednio obowiązujący w Polsce podział ekonomii i finansów nie jest zadaniem trywialnym. Poprawnie cytuje prace Xiao, który podjął udaną próbę umiejscowienia tej problematyki w książce z 2008 roku oraz w 2016 (Autorka wykorzystuje drugą pozycję). Za ciekawe i wartościowe uznaję wykorzystanie Google Books Ngram Viewer jako metody typowej dla dynamicznie rozwijającej się dyscypliny: ekonomii narracji i rozwijanej przez noblistę Shillera (podwaliny dobrze opisane w jego książce *Narrative Economics* wydanej w 2019 nakładem Princeton University Press). Pani dr Anna Korzeniowska poprawnie korzysta z polskiego dorobku finansów gospodarstw domowych, w szczególności prac polskich ekonomistów (Bywalca, Bogackiej-Kisiel, Harasim, Flejterskiego czy Świeckiej) oraz częściowo psychologów (Wąsowicz-Kiryło oraz Maison). Z prac polskich psychologów brakuje mi opracowań szczególnie Zaleśkiewicza i Sokołowskiej. Choć zamiennie stosuje pojęcia „decyzje finansowe”, i „zachowania finansowe” nie wyjaśniając różnic to akceptuję ten fakt, gdyż ta niejednoznaczność dominuje w badaniach zagranicznych i polskich. W dalszej części rozdziału Autorka poprawnie definiuje decyzje finansowe gospodarstw domowych podkreślając rolę decyzji oszczędnościowych, opisuje strukturę i składowe budżetu i bilansu gospodarstw domowych. Następnie, Habilitantka zasadnie łączy problematykę oszczędzania z finansami gospodarstw domowych i przechodzi do kluczowych zagadnień rozdziału tj. definicji oszczędzania, teorii oszczędzania w ekonomii, a także związków oszczędzania z konsumpcją, inwestycjami oraz procesem podejmowania decyzji. Rozdział kończy się określeniem miar oszczędzania. Doceniam wysiłek intelektualny poniesiony przez Habilitantkę, jednak mam także kilka uwag o charakterze polemicznym i krytycznym. Po pierwsze, nie do końca rozumiem sens wprowadzania w tak wąskim zakresie zagadnień związanych z jakością życia i

ubóstwem (s.30) gdyż wątek ten nie wnosi w tak płytkim ujęciu niczego w prowadzonej dyskusji. Jeśli już Autorka podejmuje tematykę dochodu ekwiwalentnego to należałoby wykorzystać w większym zakresie polski (bardzo obszerny) dorobek naukowy w tym zakresie, cytując choćby wpływowe monografie w tym zakresie: Panek T.(2016). *Jakość życia – od koncepcji do pomiaru*, Panek T. (2011). *Ubóstwo, wykluczenie społeczne i nierówności. Teoria i praktyka pomiaru*, obie wydane nakładem Oficyna wydawnicza SGH. Po drugie, wydaje mi się, że podrozdział 2 jest próbą zbyt ambitną i Autorka próbuje dokonać przeglądu teoretycznego zbyt wielu zagadnień łączących tematykę finansów gospodarstw domowych z oszczędzaniem. Niewątpliwie należy docenić obszerność i dobór wykorzystywanej literatury jednak jej rozproszenie i powierzchowność utrudnia interpretację. Przecież sama tematyka oszczędzania, związków oszczędzania i konsumpcji oraz oszczędzania i inwestycji to dziesięciolecia prac z których wiele istotnych nie zostało w ogóle przez Autorkę poruszonych (podaje jedynie kilka kluczowych tekstów z lat 90tych XX wieku i początku XXI wieku: Carroll i Summers (1991), Ayagri (1994), Lusardi (1996), Lusardi (1996), Meghir and Weber (1996), Jappelli, Pischke, and Souleles (1998), Gourinchas i Parker (2002)). Zatem w mojej opinii należałoby skupić się bardziej na samym pojęciu oszczędzania i jego pomiarze w ujęciu mikroekonomicznym i makroekonomicznym, a pozostałe kwestie zasygnalizować w przypisach do rozdziału. Zarzut powyższy powoduje, że tak kluczowy obszar dyskusji jak miary oszczędzania (pkt. 1.2.7) jest jedynie zasygnalizowany na tle mniej istotnego z perspektywy celów i hipotez Habilitantki, omawianego bilansu i budżetu gospodarstw domowych (ppkt. 1.1.3 i 1.1.4) oraz przesłanek podejmowanych decyzji (ppkt.1.2.5.). Podkreślam to, bo przecież jest punktem wyjścia do rozdziału 2 (2.1-podejście makroekonomiczne oraz 2.2-podejście mikroekonomiczne). Po trzecie, uważam, że zastosowanie metody przeglądu systematycznego (choćby w formie teoretycznego (theory based review), ewentualnie przeglądu hybrydowo-narracyjnego (hybrid-narrative review) lub przeglądu bibliometrycznego (bibliometric review) pozwoliłby uniknąć luk w cytowanych artykułach, o których wspomniałem powyżej a także w znaczący sposób podnieść systemowość i uporządkowanie prowadzonych studiów literaturowych. Ten ostatni komentarz pozostaje zasadny także w odniesieniu do rozdziału 4.

W rozdziale drugim *Wielkość i struktura oszczędności w krajach Unii Europejskiej w ujęciu i makro- i mikroekonomicznym* korzystając z podejścia zasobowego oraz przepływowego przedstawia kształtowanie się oszczędności w gospodarkach krajów UE, jak również korzystając z danych Eurostat i EBC przeprowadza analizę ich struktury i dynamiki. Należy podkreślić, że rozdział ten bardzo obszerny mógłby z powodzeniem zostać rozdzielony na dwa mniejsze rozdziały. Pierwsza jego część prezentuje ujęcie makroekonomiczne (2.1) a druga natomiast mikroekonomiczne (2.2). Podrozdział 2.1.1 rozpoczyna się przedstawieniem i omówieniem statystyk opisowych makroekonomicznej stopy oszczędzania w krajach UE i Wielkiej Brytanii za okres 2008-2017 a następnie analizy szeregów czasowych dla tych zmiennych (metodami przyrostów względnych oraz średniego tempa zmian przy wykorzystaniu średniej geometrycznej). W następnej kolejności Habilitantka ocenia poziom oszczędności brutto w krajach UE w ujęciu sektorowym (2.1.2) poprzez ich graficzną prezentację oraz omówienie statystyk opisowych, analizuje strukturę oszczędności w ujęciu makroekonomicznym (2.1.3) przy wykorzystaniu statystyk opisowych, a następnie analizie sezonowości trendów oszczędności sektora prywatnego (poprawnie przeprowadzając procedurę i dobór metod na s.75), aby ostatecznie zaprezentować kształtowanie się komponentu cyklicznego. Druga część rozdziału 2 rozpoczyna się od analizy stopy oszczędzania gospodarstw domowych (2.2.1) poprzez przedstawienie statystyk opisowych i prezentację średniej ruchomej dla analizowanego okresu. Habilitantka prezentuje również statystyki

opisowe oraz dynamikę zmian szeregów czasowych (indeksy łańcuchowe) dla aktywów w dyspozycji gospodarstw domowych, a także wielkości i struktury aktywów finansowych. Ponadto Autorka dokonuje podziału tychże aktywów na bezpieczne i ryzykowne i dokonuje podobnej analizy. Rozdział należy uznać za wartościowe wprowadzenie do badań właściwych prowadzonych w dalszej części monografii, na co wskazuje sama Autorka (s.71). Autorka poprawnie dobiera miary i bazy danych oraz adekwatnie stosuje metody statystyczne. W odniesieniu do drugiego rozdziału ma jedynie trzy uwagi i to głównie o charakterze polemicznym. Po pierwsze, nie do końca zgadzam się z wyborem pracy Lambsdorffa do podziału klas aktywów na bezpieczne i ryzykowne (s.95). Dużo bardziej akceptowalne i o znacznie większym wpływie na badania w ekonomii i finansach ma dla mnie praca (Working Paper dostępny był już w 2017 roku poprzez NBER):

Jordà, O. Knoll, K. Kuvshinov, D. Schularick, M. Taylor, A.M. (2019) The Rate of Return on Everything, 1870–2015, *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 134, Issue 3, August 2019, 1225–1298

Po drugie, wiele wyników badań jest pozostawionych bez wartościowych komentarzy, dogłębnej analizy i/lub polemiki samej autorki z innymi badaniami lub regulacjami wprowadzanymi w danych krajach (s.66, 67, 68, 78, 81, 85, 89, 94, 99). Podam wybrane trzy przykłady ze wskazanych: 1. (s.66): „Były związane z uzyskiwaną pomocą od krajowych i międzynarodowych instytucji rządowych oraz międzynarodowych instytucji finansowych”. O jakich instytucjach pisze Autorka? O jakim rodzaju pomocy pisze? 2. (s.85): „Różnice można tłumaczyć różnymi preferencjami gospodarstw domowych, ich skłonnością do gromadzenia oszczędności, a także możliwościami oszczędzania wynikającymi z indywidualnej sytuacji ekonomicznej....” Stwierdzenie to jest truizmem i niczego nie wnosi do dyskusji. 3. (s.89) „Dlatego też wiele badań powstałych w oparciu o informacje o majątku posiadanym przez gospodarstwo domowe oddziela analizy dotyczące nieruchomości i pozostałych aktywów rzeczowych od analiz aktywów finansowych”. O jakie badania chodzi Habilitantce? Nie ma żadnego przypisu. Podkreślam to gdyż przywołany powyżej tekst Jorda et al. (2019) dokonuje takiego wyboru o jakim pisze Habilitantka, ale włączając nieruchomości do finansowych aktywów ryzykownych wbrew temu co pisze sama Autorka. Po trzecie, wprowadzenie tematyki zadłużenia sektora publicznego uważam za niefortunne, szczególnie, gdy Autorka wykorzystuje dla ich potwierdzenia wiadomości prasowe z Forbes.pl i Bankier.pl. To kolejny przykład wielowątkowości, który winien być przeniesiony do przypisu z odniesieniem się do prac. Jeśli jednak już Habilitantka decyduje się podjąć taką dyskusję to należy szukać wartościowych naukowo źródeł. Przykładowo takim tekstem przeglądowym może być książka Alesiny, która jest podsumowaniem jego ponad 30 lat prac wraz z współautorami nad problematyką roli surowości narzędzi fiskalnych (austerity) w rozwoju gospodarczym (Alesina, A., Favero, C., Giavazzi, F. (2019). *Austerity: When It Works and When It Doesn't*. Princeton University Press). W książce tej jest wiele ciekawych miar, które można wykorzystać do oceny wpływu polityki fiskalnej na oszczędności i ich struktury (tabela 6.6 na s.83), znacznie więcej różnorodnych miar makroekonomicznych (tabela 6.14 na s.92) aniżeli te wykorzystane przez Habilitantkę, ale również innych grup zmiennych np. wpływ polityki, wyborów parlamentarnych i dominującej doktryny politycznej (tabele 10.1 i 10.2 na s.177-178). Innym, już bardziej zbliżonym do pracy Habilitantki mógłby być tekst: Giavazzi, F., Jappelli, T. and Pagano, M. (2000). Searching For Non-Linear Effects Of Fiscal Policy: Evidence From Industrial And Developing Countries, *European Economic Review*, 44(7), 1291-1326. Ta uwaga jest zasadna szczególnie w odniesieniu do wyboru zmiennych do modeli regresji w rozdziale 7.

W rozdziale trzecim *Grupowanie krajów UE według podobieństw w wielkości i strukturze oszczędności gospodarstw domowych* Habilitantka przedstawia empiryczne dowody na

istnienie jednorodnych grup krajów pod względem wielkości i struktury oszczędności gospodarstw domowych przy wykorzystaniu analizy skupień (trzech metod, z czego dwie klasyfikacyjne a jedna porządkowania liniowego). Zarówno zakres przedmiotowy jak i opis metod nie budzą moich zastrzeżeń. Autorka swobodnie porusza się po technikach eksploracji danych. W następnej kolejności przedstawia wyniki grupowania i ranking krajów obojętnej analizą. Moje uwagi dotyczą interpretacji otrzymanych wyników (s.114-116) szczególnie w odniesieniu do podrozdziału 3.1.1, w którym Habilitantka poszukuje teoretycznych przesłanek dla heterogeniczności krajów UE pod względem oszczędzania. Są one podobne do tych sformułowanych w odniesieniu do rozdziału 2 (szczególnie polemiki 2), więc tylko je zasygnalizuję. Nie znajduję uzasadnienia teoretycznego lub odniesienia do literatury dla wyodrębnionych grup w punkcie 3.2. Przecież stwierdzenia *inter alia* (s.115) „Finlandia aż do 2015 r. wykazywała wysokie podobieństwo do Hiszpanii i Portugalii”, (s.114) „ o ile Luksemburg można potraktować, jako grupę jednoobiektową ze względu na znacznie odległości łączenia, i uznać, że znacząco różni się od innych krajów”, (s.121), „Największe zmiany odnośnie do miejsca kraju w przedstawionym rankingu dotyczyły Cypru, którego pozycja na przestrzeni lat spadła o 5 miejsc” należy w jakiś sposób skomentować a nie zostawić czytelnika z domysłami i przypuszczeniami do rozważenia. Z tej perspektywy wykorzystania istniejących już wdrażanych przepisów prawnych w tych krajach może stanowić pewną przesłankę do formułowania wniosków. Ponadto sformułowane wnioski są powtórzeniem tych wyników. Wszystkie te komentarze należy potraktować jedynie, jako prezentację wyników badań, ale z pewnością nie są dyskusją i szukaniem uzasadnień w literaturze. Tę próbę przecież podejmuje Autorka na początku rozdziału (pkt 3.1.1.) wprowadzając szeroką grupę kategorii od tych o charakterze psychologicznym, poprzez kulturowe i instytucjonalne. Szkoda, że potem do nich nie powraca. Pozostając w obrębie tych zagadnień. Nie do końca mogę się też zgodzić ze stwierdzeniem Autorki (s.102), która pisze, że autorzy badań uwzględniający czynniki kulturowe traktują, je, jako uzupełniające w wyjaśnianiu zróżnicowania oszczędności prywatnych GD w UE. Następnie (s.103) podkreśla rolę czynników instytucjonalnych pisząc o tym, że uważane są one za głównie przyczyny zróżnicowania. Uwaga ta jest zasadna szczególnie, jeśli będziemy je rozpatrywać ją z punktu widzenia, chyba obecnie, najważniejszej definicji instytucji Northa (sformułowanej w tekście z 1991 roku). Przypomnę, że North formułując definicję instytucji, miał na myśli: zestaw reguł formalnych (konstytucja, przepisy prawne, prawa własności, kodeksy postępowania branżowego) i nieformalnych (normy moralne i religijne, przesady, tradycje, zwyczaje, wzory kulturowe, sankcje społeczne), które wpływają na sposób, w jaki ludzie podejmują decyzje także finansowe. Zatem czynniki kulturowe są w gruncie rzeczy nieformalnymi instytucjami tworzącymi szerszą grupę czynników instytucjonalnych:

North, D.C. (1991). *Institutions*, *The Journal of Economic Perspectives* 5(1), s. 97-112.

North, D.C. (1990). *Institution, Institutional change and economic performance*, Cambridge University Press, Cambridge.

Należałoby, zatem w większym stopniu wykorzystać dorobek ekonomii instytucjonalnej do interpretacji wyników badań i szukania wyjaśnień. Podkreślę, że polski dorobek w tym zakresie jest także znaczący (szczególnie prace polskich ekonomistów: Wilkina, Iwanka i Wilkina, Hardta czy Ratajczaka). Nie bez przyczyny Wilkin pisał „Rodzimy się, rozwijamy i działamy w określonym środowisku instytucjonalnym, które jest rezultatem bardzo długiej ewolucji i skomplikowanych procesów historycznych” w bardzo interesującej książce:

Wilkin, J. (2016). *Instytucjonalne i kulturowe podstawy gospodarowania*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s.103

Innym ważnym opracowaniem w tym nurcie jest brakujący tekst (Autorka wykorzystuje wcześniejsze prace Boersch-Supan w tym zakresie, co należy docenić) :

Boersch-Supan, A. i Lusardi, A. (2003). *Saving: A Cross-National Perspective*, [w:] A. Boersch-Supan (red.), *Life-Cycle Savings and Public Policy: A Cross-National Study in Six Countries* (s. 1-32.), Academic Press, New York.

w którym autorzy wskazują, że poleganie na nieformalnych sposobach pożyczania pieniędzy, (które często wynikają z norm kulturowych w danym kraju) a także szczodrość systemów socjalnych może obniżać skłonność do oszczędzania. W tym nurcie za widoczny brak uważam nie uwzględnienie tej pracy:

Rószkiewicz, M. (2006). Attitudes towards Saving in Polish Society during Transformation. *Social Indicators Research* 78(3): 429-452

w której pojawia się ciekawa dyskusja (jako szukanie odpowiedzi teoretycznych na wyniki badań empirycznych) na temat skłonności do oszczędzania z perspektywy wpływu czynników historycznych.

Poza powyższymi, już bardziej polemizując z Habilitantką, wprowadzając pojęcie wpływu czynników historycznych warto byłoby zdefiniować koncepcję ścieżek współzależnych/zależności od ścieżki (*path dependence*), których znaczenie w oszczędzaniu może być także bardzo istotne. Prace wybitnych naukowców: Davida, Paga czy Acemoglu to miejsce gdzie warto rozpocząć dyskusję. W tym zakresie, (jako inspiracja do własnych przemyśleń teoretycznych i może dalszych badań) szczególnie interesujące wydają się być dwie prace z innego zakresu (pierwsza pokazująca rolę *path dependence* tzw. „zielonych innowacji” a druga jej rola w rozwoju ekonomicznym krajów):

Aghion, P., Dechezleprêtre, A. Hémous, D. Martin, R. and Van Reenen, J. (2016). Carbon Taxes, Path Dependency, and Directed Technical Change: Evidence from the Auto Industry. *Journal of Political Economy* 124 (1). ISSN: 1537-534X

Acemoglu, D., Johnson, S. Robinson, J.A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*, 91 (5): 1369-1401

Podkreślę, jeszcze raz, dotyczą innych zagadnień, ale pokazują niebagatelną rolę oddziaływania czynników historycznych. Wspomniane powyżej uwagi dt. aspektów instytucjonalnych i historycznych traktuję głównie jak polemikę, ale są także zasadne względem teorii przywołanej przez Habilitantkę w punkcie 4.3.4.

W rozdziale czwartym *Determinanty oszczędności w teoriach ekonomicznych i badaniach empirycznych* Habilitantka wprowadza pojęcie determinant oszczędności, przedstawia tło historyczne oraz dokonuje ich klasyfikacji. Doceniam trud poniesiony na przedstawienie rysu historycznego, zarówno modeli klasycznych jak i neoklasycznych w teoriach wzrostu gospodarczego (szczególnie punkty 4.2.1 i 4.2.2). Za równie wartościowe wprowadzenie uznaję omówienie ewolucji modeli w teoriach oszczędzania (punkt 4.3) z zastrzeżeniem komentarza, który znajduje się w polemice do wstępu do książki. Za bardzo cenne uważam podsumowanie determinant w ujęciu literaturowym (Tabela 18 i 19), szczególnie, jako punkt wyjścia do badań empirycznych w kolejnych rozdziałach monografii. Uważam, jednak, że nurt behawioralny omawiany przez Habilitantkę (s.150), szczególnie wkład noblisty Thaler (wraz z Shefrinem oraz z Benartzi) w mojej opinii powinien być dużo bardziej dyskursywny i wnikliwszy w przeprowadzonym przeglądzie literatury (jak w komentarzu końcowym do rozdziału 2).

Brakuje mi także polskich prac uwzględniających dorobek behawioralny w badaniach nad oszczędzaniem, przykładowo:

Białowąs, S. (2013). *Zachowania oszczędnościowe w polskich gospodarstwach domowych. Postawy, determinanty, model*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.

albo też badających determinanty oszczędzania:

Rytlewska, G. i Kłopocka, A. (2010). Wpływ czynników demograficznych na poziom i strukturę oszczędności gospodarstw domowych. *Bank i Kredyt*, nr 1, s. 57-80.

Ponadto, nie wiem także czy podrozdział 3.1 nie powinien być częścią tego rozdziału. Oczekiwałbym także więcej od Habilitantki we wprowadzaniu do rozdział 4.2 (wykorzystuje w sumie bardzo istotną, ale jedną tylko pozycję Landreth i Colander) lub po prostu wskazania w przypisie, że rozdział ten zostały przygotowany na podstawie tej pracy. Wydaje mi się także, że dużo więcej miejsca należałoby poświęcić związkom konsumpcji i oszczędzania (wskazana przez Habilitantkę praca: Gourinchas, P-O, Parker, J.A. (2002). *Consumption Over the Life Cycle. Econometrica* 70(1): 47-89 lub nieuwzględniona praca: Carroll, Chris, 2001, "A Theory of the Consumption Function, With and Without Liquidity Constraints," *Journal of Economic Perspectives*, 15(3), 23-45.) są tutaj z pewnością ciekawym miejscem do pogłębienia tej dyskusji. W części analizy tekstów empirycznych w większym zakresie wykorzystałbym prace Kotlikoffa (który choć zajmował się gospodarką amerykańską to wniósł wiele do empirycznej dyskusji poświęconej oszczędzaniu).

W rozdziale piątym *Wewnętrzne determinant oszczędności* i szóstym *Wewnętrzne determinanty oszczędzania gospodarstw domowych* Habilitantka weryfikuje empirycznie wyszczególnione grupy determinant w rozdziale 4. Analizuję te rozdziały łącznie ze względu na uwagi przedstawione na początku sekcji. W pierwszej kolejności analizuje makroekonomiczne determinanty oszczędzania związane z polityką makroekonomiczną (finansów publicznych, inflacją, oprocentowaniem depozytów, poziomem zadłużenia sektora prywatnego, wydatkami socjalnymi i inwestycyjnymi oraz poziomem i dynamiką PKB, jak również saldem obrotów bieżących). W drugiej kolejności analizuje determinanty związane z czynnikami demograficznymi (analiza wskaźników demograficznych i kohort wiekowych, poziomu edukacji). Dla każdej z analizowanych grup i zmiennych prezentuje statystyki opisowe dla poszczególnych krajów. W ostatniej części rozdziału piątego dokonuje grupowania przy pomocy opisanych wcześniej metod i omawia wyniki. Z kolei w rozdziale szóstym Habilitantka wykorzystując te same metody statystyczne analizuje wewnętrzną grupę determinant oszczędności GD. W szczególności bada przepływy pieniężne (w tym dochody, zadłużenie, wydatki i podatki) oraz takie aspekty wpływające na ich poziom (w tym zatrudnienie i stopa bezrobocia, zagrożenie ubóstwem i nierówność) analizuje je w różnych punktach czasowych, a następnie dokonując grupowania krajów.

Rozdziały piąty i szósty oceniam wysoko pod względem empirycznym, ale duży niedosyt pozostawia aspekt doboru zmiennych objaśniających (szczególnie w odniesieniu do mojego komentarza powyżej) interpretacji wyników badań (podobnie jak w przypadku rozdziału drugiego i trzeciego). Należy podkreślić, że rozdziały te można potraktować, jako wprowadzenie do rozdziału siódmego. Rozdział piąty kończy się dość niefortunnie (s.213) „Stosując przyjętą metodę dzielenia krajów na grupy, nie udało się przypisać do żadnej z nich Belgii (...) i Litwy (...)”. Należałoby zadać pytanie: Dlaczego? Jak przesłanki mogą na to wskazywać? Gdzie szukać dalszych odpowiedzi? Rozdział szósty z kolei kończy się (s.245): „Nadal jednak zauważalne są istotne różnice pomiędzy krajami tzw. Starej Unii a krajami, które przystąpiły do współpracy w 2004 i później. Mimo wielu środków skierowanych z budżetu UE (...) poziom rozwoju gospodarczego i bogactwo krajów postkomunistycznych nadal jest niższy

od krajów tzw. Starej Unii". Niestety takie stwierdzenie jest truizmem. Znow pozwolę sobie na głębszą polemikę z Habilitantką. To jest miejsce w którym warto wrócić do zagadnień *path dependence*, do analizy wpływu uwarunkowań historycznych na wzrost gospodarczy. Ciekawą próbę w tym zakresie podejmuje w ostatniej książce Piketty nawiązując także do zmian w Europie Środkowo-Wschodniej (szczególnie roz.13 i 16):

Piketty, T. (2020). *Capital and Ideology*. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press

Książka została opublikowana w 2020 roku więc możliwe, że Autorka nie miała możliwości się z nią zapoznać, ale poprzednia monografia *Capital* oraz inne opracowania Piketty'ego również w kontekście nierówności dochodowych (szczególnie jego tekstów z Seazem oraz Zucmanem) należy uznać za brak (s.234). Drugą interesującą pozycją, która także podejmuje problematykę wpływu uwarunkowań historycznych w Europie Środkowo-Wschodniej, ale w tym przypadku m.in. na kształtowanie się ustrojów demokratycznych, to kolejna wybitna monografia Acemoglu i Robinsona (szczególnie roz.9):

Acemoglu, D., Robinson, J.A. (2019) *The Narrow Corridor. States, Societies, and the Fate of Liberty*. Penguin Press

Zresztą nie musimy sięgać do opracowań zagranicznych. Przecież opracowania historyka Topolskiego:

Topolski, J. (1978). *Rozumienie historii*, Warszawski Instytut Wydawniczy, Warszawa,

Topolski, S. (1984). *Metodologia historii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa)

a także książki ekonomisty Kochanowicza:

Kochanowicz, J. (1992). *Spór o teorię gospodarki chłopskiej. Gospodarstwo chłopskie w teorii i w historii gospodarczej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Kochanowicz, J., Mander, S., Marody, M. (2007). *Kulturowe aspekty transformacji ekonomicznej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.

to inspirujące, niestety trochę już zapomniane, opracowania łączące zagadnienia historyczne z ekonomicznymi.

Wydaje mi się również, że istotnym i równie ciekawym rozszerzeniem dyskusji byłoby uwzględnienie dorobku z zakresu teorii oczekiwań, opartej o prace wybitnych badaczy takich jak Kindleberg czy Minsky, która w ostatnich latach szczególnie rozkwitała za sprawą prac Shleifera (wyczerpujący przegląd literatury i wkład w rozwój teorii znajduje się choćby w: Gennaioli, N. Shleifer, A. (2018). *A Crisis of Beliefs: Investor Psychology and Financial Fragility*. Princeton University Press). Przecież oczekiwania na rynkach finansowych są istotnym czynnikiem kształtującym poziom zachowania GD. Ponadto, czy dana regulacja jest oczekiwana czy też nie już samo w sobie zmienia oszczędności GD względem przyszłości (tym samym wpływając na zachowania oszczędnościowe). Częściowo, podobną próbę dla zachowań oszczędnościowych i kredytowych polskich GD podjęła:

Kłopotka, A. (2017). Does Consumer Confidence Forecast Household Saving and Borrowing Behavior? Evidence for Poland. *Social Indicator Research* 133: 693-717

Rozdział siódmy *Badanie relacji między wielkością i głównymi składnikami oszczędności gospodarstw domowych UE a ich determinantami* to ostatni i empirycznie podsumowujący całą pracę rozdział Habilitantki. W rozdziale tym Habilitantka podjęła próbę identyfikacji najważniejszych determinant wpływających na wybrane składniki oszczędności w krajach UE, wyłoniła skupienia krajów podobnych pod względem tych determinant, jak również badała zależności między wielkością i głównymi składnikami oszczędności a ich determinantami.

Oprócz wskazanych wcześniej metod przeprowadzała analizy przy analizie wariacji ANOVA oraz analizie regresji. Sama procedura i analizy nie budzą moich zastrzeżeń. Za istotne w dyskusji i wkładzie habilitantki uważam zestawienia w tabeli 63. Doceniam także przedstawione wnioski z badań. Myślę także, polemizując z Autorką, że biorąc pod uwagę dwa problemy zidentyfikowane przez Habilitantkę w budowie modeli regresji, tj. krótkie szeregi czasowe oraz wysokie wartości korelacji pomiędzy zmiennymi, należałoby się zastanowić (nawiązując do powyższych uwag) nad rozszerzeniem bazy potencjalnych grup zmiennych objaśniających m.in. kulturowych, finansowych, wolności gospodarczej i osobistej, prawnych czy też środowiskowych (uwarunkowań historycznych) oraz próbą wykorzystania bardziej złożonych metod ekonometrycznych np. VAR (wektorowej autoregresji). Ponadto, po raz kolejny już zaznaczę, że w rozdziale tym czytelnik otrzymuje rozliczną ilość opisów wyników i bardzo niewiele uzasadnienia teoretycznego. Szczególnie dotyczy to stwierdzeń na stronach 248, 255, 262, 267, 270, 276, 278, 280. Niektóre stwierdzenia uznaję wręcz za spekulacyjne, cytując (s.258): „To powoduje, że społeczeństwa tych krajów odczuwają wysokie bezpieczeństwo ekonomiczne (...)”. Nie ma przywołanych żadnych badań z obszaru tzw. economic security, których naprawdę można sporo znaleźć w literaturze (przypomnę także, że w bazach Eurostat w grupie indeksu pomiaru jakości życia znajdują się takie mierniki w obrębie: economic security and physical safety).

Zakończenie Habilitantki ma na celu systematyzację podjętego wysiłku badawczego oraz odpowiedź na pytanie czy udało się zrealizować cele oraz zweryfikować hipotezy badawcze. Do tej części zakończenia nie wnoszę zastrzeżeń. Natomiast to, co jest dla mnie dużym niedosytem (już wskazywałem to wcześniej) to brak aplikacyjności przeprowadzonych badań. Do tego Habilitantka jak punkt wyjścia, mogłaby wykorzystać stwierdzenie, które pada dużo wcześniej (na s.81). Podkreślam, że ekonomia i finanse to także nauka praktyczna i takowe wnioski (wykorzystując choćby dorobek ekonomii behawioralnej wskazany przeze mnie w komentarzu do wstępu) powinien być przedstawiony. Ponadto w ostatnich latach europejskie i międzynarodowe organizacje takie jak OECD, Bank Światowy oraz Komisja Europejska, wydały raporty, które w całości poświęcają tematyce tworzeniu tzw. behawioralnej polityce gospodarczej (ang. behavioural public policy), opierające się na dorobku ekonomii behawioralnej. Przykładowo:

The World Bank (2015). *World Development Report. Mind, Society and Behavior*. World Bank, Washington. Dostęp: <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Publications/WDR/WDR%202015/WDR-2015-Full-Report.pdf>

Ponadto Habilitantka wraca w zakończeniu do czynników kulturowych i historycznych (s. 291-293) jednak bez pogłębionych przemyśleń, które powinny mieć uzasadnienie w przeglądzie literatury (stanowiąc choćby dalszą perspektywę badawczą o której także wspominam powyżej). Nie cytując literatury powoduje, że jej przemyślenia mają formę spekulacji. Wydaje mi się także, że warto byłoby wskazać choćby inną, możliwą do realizacji perspektywę badawczą, gdzie punktem wyjścia nie są kraje, ale choćby regiony. Jako inspirację podaję przykładowe prace wykorzystujące tą perspektywę badawczą do badania odmiennych problemów badawczych:

Guiso, L Sapienza, P., Zingales, L. (2004). Does Local Financial Development Matter?, *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 119, Issue 3, 929–969

Kline, P., Moretti, E. (2014). Local Economic Development, Agglomeration Economies, and the Big Push: 100 Years of Evidence from the Tennessee Valley Authority, *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 129, Issue 1, 275–331

Wkład monografii w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse

Monografia Pani dr Anny Korzeniowskiej porusza istotne zagadnienie współczesnej ekonomii – oszczędności gospodarstw domowych oraz ich determinant - a sama problematyka jest istotna zarówno w ujęciu makroekonomicznym (wpływ na wzrost gospodarczy krajów) jak i ujęciu mikroekonomicznym (jakości życia gospodarstw domowych). Należy podkreślić również, że bardzo dobrze wpisuje się w obecne potrzeby nauki, jak również potrzeby praktyki gospodarczej (proponowanie narzędzi dla polityki prooszczędnościowej). Należy jednak dodać, że Habilitantka skupiła się jedynie na wypełnieniu tej pierwszej luki. Podkreślę, że biorąc pod uwagę charakter monografii wpisującej się w obszar ekonomii pozytywnej, to zastrzeżenie ma znaczenie drugorzędne i jedynie uzupełniające. Dodam również, że pomimo szeregu uwag i zastrzeżeń sformułowanych powyżej (z których większość ma charakter polemiczny, rozszerzający i uzupełniający) Autorka z powodzeniem zrealizowała postawione we *Wstępie* cel główny oraz cele szczegółowe a także w toku pracy zweryfikowała sformułowaną hipotezę główną i hipotezy cząstkowe. Podkreślam to, gdyż zdaję sobie sprawę z tego, że nie zachowuję proporcji w prezentowaniu pozytywnych aspektów i krytycznych ocen. Samą monografię oceniam dość wysoko, ale dostrzegam pola gdzie mogłaby zostać udoskonalona i rozszerzona (w formie krytyki i polemiki). Z tego powodu oczekiwałbym komentarza Habilitantki w trakcie kolokwium habilitacyjnego przynajmniej do części z nich. Pozostając jednak przy pozytywach pracy, podkreślę, że koncepcja badań własnych może stanowić inspirację i zachętę dla innych badaczy do kontynuowania lub rozszerzenia badań Habilitantki. Równie pozytywnie oceniam warsztat badawczy Habilitantki i jego wykorzystanie do realizacji celów badawczych. Wartością dodaną pracy jest również:

- Częściowa systematyzacja wiedzy na temat istniejącego dorobku naukowego w zakresie problematyki oszczędzania i jej umiejscowienia w nurcie finansów gospodarstw domowych przedstawiona w rozdziale 1 i 4,
- Autorski przegląd prac przedstawiających modele wpływu determinant na oszczędności GD z uwzględnieniem wymiarów mikro i makro, a także ich wnikliwa taksonomia przedstawiona w rozdziale 4,
- Udana i rzetelna próba grupowania krajów UE w trzech wymiarach (podobieństw wielkości i strukturze oszczędności, determinant zewnętrznych i wewnętrznych) przedstawiona w rozdziałach 3,5 i 6,
- Budowa i weryfikacja modeli relacji między miarami opisującymi oszczędności GD (w szczególności struktury oszczędności) a szeregiem determinant (zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych) przedstawiona w rozdziale 7.

Ocena końcowa

Podsumowując ocenę całości pracy stwierdzam, że - mimo zastrzeżeń i uwag o charakterze krytycznym, uzupełniającym oraz dyskusyjnym sformułowanych w recenzji – monografia jest świadectwem samodzielności naukowej Habilitantki i stanowi wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse zgodnie z art 219 ust 1 pkt 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

4. Ocena istotnej aktywności naukowej Habilitantki, o której mowa w art.219 ust.1 pkt 3 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce

Przedstawiony do oceny dorobek naukowy dr Anny Korzeniowskiej powstał w latach 2009-2021, od czasu uzyskania stopnia doktora nauk ekonomicznych w 2008 roku. Dorobek ten

(wraz z omówionym głównym osiągnięciem naukowym) obejmuje 59 prac naukowych, w tym 21 artykułów w czasopismach recenzowanych, 27 rozdziałów w monografiach naukowych, 2 monografii, 8 redakcji naukowych monografii oraz 1 recenzowanego raportu badawczego. Jedynie 17 prac ma charakter współautorski (9 rozdziałów w monografiach, 8 redakcji oraz 3 artykuły naukowe) a pozostałe prace to samodzielne opracowania Habilitantki. Udział Habilitantki w opracowaniach współautorskich wskazany w załączonych oświadczeniach jest zróżnicowany i waha się od 25% do 50%. W przedstawionym dorobku, 19 prac zostało napisanych w języku angielskim natomiast pozostałe w języku polskim. Pozostałą aktywność naukową Habilitantki oceniam bardzo przeciętnie (neutralne), nawet, jeśli wziąć pod uwagę aspekty pozytywne tj. sumaryczną ilość punktów, która wyniosła 481,82 punkty oraz fakt, że rocznie ukazywało się średnio 4,72 publikacji o średniej punktacji w ujęciu rocznym 38,55. Wynika to przede wszystkim z tego, że Habilitantka otrzymała więcej punktów za rozdziały w monografiach aniżeli artykuły w czasopismach recenzowanych (na co częściowo zapewne składa się fakt, że *Proceedings* były wydawane w formie wydawnictw zwartych). Ponadto, średnia ilość uzyskanych punktów za artykuły naukowe wyniosła ledwie 6,42 (135/21). Z pewnością na korzyść Habilitantki przemawiają prace, które w przypadku monografii i rozdziałów w monografiach ukazały się w renomowanych polskich wydawnictwach takich jak Difin czy C.H. Beck oraz bardzo cenionych wydawnictwach uniwersyteckich: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu czy Wydawnictwo UMK w Toruniu. Natomiast w przypadku artykułów naukowych doceniam publikacje w czasopismach *Argumenta Oeconomica Cracoviensia*, *Zeszytach Naukowych UE* w Katowicach, *Zeszytach Naukowych UE* w Poznaniu, *Pracach Naukowych UE* we Wrocławiu, *Annales UMCS Sectio H Oeconomia*, *Acta Universitas Lodziensis Folia Oeconomica* czy też *Zeszytach Naukowych Uniwersytetu Szczecińskiego*. Z tego powodu nie oceniam pozostałego dorobku Habilitantki negatywnie. Poza powyższym, w mojej opinii w przedstawionym dorobku brakuje jednej, kluczowej publikacji, która podsumowywałaby wieloletni wysiłek badawczy i ukazałaby się w recenzowanym, zagranicznym czasopiśmie naukowym znajdującym się na aktualnej liście MNiSW. Uważam także, że wskazane przez Panią dr Annę Korzeniowską 4 indeksowane prace w Web of Science mogłyby stanowić materiał do podjęcia takiego wysiłku.

Jeśli chodzi o analizę bibliometryczną to dorobek autorki jest indeksowany w bazie Web of Science (4 artykuły na bazie analizy załącznika 4 dokumentacji, 3 artykuły na bazie Autoreferatu - jednak ta rozbieżność jest wyjaśniona przez Habilitantkę na s.21) to należy podkreślić, że wszystkie te publikacje zostały opublikowane jedynie w formie *Proceedings*. Dodam do tego brak indeksowanych prac w bazie Scopus. W bazie Publish or Perish / Google Scholar ilość indeksowanych prac wynosi 17. Ponadto, Dorobek Habilitantki jest w ograniczonym zakresie cytowany przez innych autorów. Liczba cytowań (bez autocytowań) wynosi wg Web of Science – 1; Scopus – 0; Google Scholar – 77. Habilitantka nie podaje liczby cytowań i indeksowanych prac w bazie BazEkon co także uważam za duży brak i trudność w ocenie rozpoznawalności Pani dr Anny Korzeniowskiej, szczególnie w polskim środowisku naukowym. Indeks Hirscha wg w/w baz wynosi odpowiednio 0, 0 i 5. Podsumowując, mierniki bibliometryczne oceniam negatywnie, gdyż świadczą o niezbyt imponującej, rozpoznawalności prac Habilitantki w środowisku naukowym (polskim i zagranicznym).

Pani dr Anna Korzeniowska, uczestniczyła w wyjazdach naukowo-dydaktycznych, w ten sposób nawiązując współpracę naukową z ośrodkami akademickimi w Polsce i zagranicą. W przypadku ośrodków zagranicznych Habilitantka wskazuje na 6 takich podmiotów (i każdą z tych współprac dowodzi udokumentowanymi materiałami dostarczonymi w dokumentacji).

Spośród wymienionych instytucji znajdują się na tej liście m.in. Uniwersytet Johanna Keplera w Linz (Austria), Politechnika Lwowska oraz Uniwersytet Narodowego Banku Ukrainy w Kijowie (Ukraina), Uniwersytet w Kragujevacu (Serbia) oraz Państwowy Uniwersytet im. Bohdana Chmielnickiego w Czerkasach (Czechy). Nie dołączyłem do tej listy Europejskiego Banku Centralnego gdyż uzyskanie dostępu do baz Eurostat trudno uznać za aktywną współpracę naukową. Jednakże, bardzo pozytywnie oceniam tę inicjatywę gdyż dostęp do danych jednostkowych otwiera przed Habilitantką „nowy rozdział” badań nad problematyką oszczędności, ich struktury oraz determinant, co może skutkować cennymi publikacjami w zagranicznych czasopiśmie z listy MNiSW. Uważam za zasadne byłoby także uzupełnienie tej bazy o bazę OECD za 2019 rok (dostęp do niej można uzyskać na podobnych zasadach). Wracając do samej oceny tej działalności, choć jednostki te nie należą do prestiżowych uniwersytetów naukowych, to wskazują jednoznacznie na międzynarodową aktywność Habilitantki. Bardzo pozytywnie oceniam tworzenie sieci międzynarodowych recenzentów w roli sekretarza czasopisma Annales UMCS czy też współorganizowanie międzynarodowych wydarzeń naukowych. Nadmienię również, że Habilitantka w dużo większym stopniu mogłaby wykorzystać te relacje do przygotowania wspólnych tekstów naukowych w prestiżowych czasopiśmie naukowych (choćby poprzez pogłębioną analizę struktury oszczędności w regionie Europy Środkowo-Wschodniej wykorzystując unikalne, lokalne bazy danych lub ewentualnie przygotowanie wspólnego projektu badawczego w kilku krajach opartego o własne badania ankietowe). W przypadku ośrodków polskich Habilitantka podkreśliła swoją współpracę z 5 jednostkami naukowymi (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie i w Katowicach, UMK w Toruniu, współpraca badawcza z pracownikami Uniwersytetu Szczecińskiego oraz Łódzkiego) a także współpracę z cennymi jednostkami szkoleniowo-badawczo-analitycznymi tj. Alterum oraz WIB. Szczególnie cenię zaangażowanie Habilitantki w tworzenie wspólnych sieci współpracy, które skutkowały uczestnictwem w projektach badawczych (w formie wykonawcy), działalność ekspercką (przygotowanie raportu) czy też opracowanie wspólnych artykułów naukowych z pracownikami z innych ośrodków naukowych w Polsce. Ten obszar działalności Habilitantki oceniam pozytywnie.

Pani dr Anna Korzeniowska, po uzyskaniu tytułu doktora nauk ekonomicznych, w latach 2009-2016, uczestniczyła, jako wykonawca w 3 projektach finansowanych ze środków zewnętrznych: NCN (2) oraz KBN (1). Projekty te były kierowane przez pracowników UMCS w Lublinie. Oprócz ww. projektów kierowała 5 projektami finansowanymi przez m.in. NBP, WUP, Fundacje Rozwoju Demokracji Lokalnej czy też Fundację PAN Oddział w Lublinie. Podejmowała także indywidualne próby uzyskania finansowania projektów w NCN w okresie 2012 oraz 2013. Doceniam aktywność Habilitantki na tym polu, jednak moja ocena jest w tym przypadku dość przeciętna (neutralna). Wynika to z dwóch powodów. Po pierwsze, należy zauważyć zanikający brak aktywności grantowej po 2015 roku (a więc w okresie 5 lat przed staraniem się o tytuł doktora habilitowanego) oraz co ważniejsze brak prób uzyskania finansowania zewnętrznego (np. NCN) na tematykę rozprawy habilitacyjnej. Podsumowując, czynnikiem, który decyduje o ocenie neutralnej jest doświadczenie wykonawcy w 3 projektach wskazanych na początku akapitu.

Oprócz powyższych aktywności Habilitantka prezentowała swoje wyniki badań na 19 konferencjach naukowych, z czego 8 z nich to wyłącznie wydarzenia naukowe zagraniczne. Jak wskazuje w Autoreferacie Habilitantka miała na tych wydarzeniach 11 wystąpień w języku angielskim oraz 9 w języku polskim. Dwukrotnie przewodniczyła także sesjom panelowym (raz na UMCS w Lublinie a drugim razem podczas konferencji zagranicznej organizowanej przez

Politechnikę Lwowską oraz Johannes Kepler University w Linz). Weryfikując załącznik 4 z listą tych wydarzeń należy podkreślić, że przeważająca większość z tych wydarzeń w Polsce to prestiżowe, cyklicznie odbywające się i bardzo cenione naukowo wydarzenia m.in. WROFIN, KKF czy też ZAFIN, a także inne, cyklicznie odbywające się konferencje organizowane przez Uniwersytety Ekonomiczne w Polsce. Ponadto, Habilitantka uczestniczyła w regionalnych wydarzeniach zagranicznych m.in. uczestnicząc w konferencjach organizowanych przez m.in. Masaryk University, University of Kragujevac czy też Johannes Kepler University w Linz oraz cyklicznych wydarzeniach zagranicznych takich jak IBIMA. Ten wymiar aktywności Habilitantki także oceniam pozytywnie.

Reasumując, Pani dr Anna Korzeniowska wykazuje się aktywnością naukowo-badawczą realizowaną w więcej niż jednej uczelni, a ze względu na przewagę aspektów pozytywnych w tej działalności (2 oceny pozytywne, 2 neutralne i 1 negatywna), w mojej opinii spełnia warunek opisany w art. 219 ust.1 pkt 3 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

5. Ocena pozostałego dorobku Habilitantki

Habilitantka jest doświadczonym dydaktykiem i opiekunem studentów, który prowadzi/prowadził zajęcia w języku polskim (w sumie na przestrzeni lat to 14 przedmiotów) oraz języku angielskim (1 przedmiot) na macierzystym Wydziale UMCS, jak również innych wydziałach m.in. Matematycznym, Fizycznym i Informatyki tejże uczelni. Prowadzone przedmioty wpisują się ściśle w tematykę badawczą Pani dr Anny Korzeniowskiej. Pełniła rolę promotora prac licencjackich (117) oraz magisterskich (104), jak również koordynuje od 2009 roku program „Nowoczesne Zarządzanie Biznesem” a w przeszłości była opiekunem 3 ogólnopolskich konferencji studenckich organizowanych przez Studenckie Koło Naukowe Finansistów UMCS. Doceniam także fakt, że była kierownikiem i wykładowcą prestiżowych studiów podyplomowych „Mechanizmy Funkcjonowania Strefy Euro” (2009-2011) organizowanych pod patronatem NBP.

W ramach działalności organizacyjnej za wyróżniające aktywności należy uznać współorganizowanie 14 edycji cenionej konferencji Rynek Finansowy przez Wydział Ekonomiczny UMCS, 2 edycji międzynarodowych konferencji Financial Markets współorganizowanej z ośrodkami zagranicznymi (Ukraina i Austria), jak również aktywne zaangażowanie w pozyskiwaniu środków na rzecz projektów realizowanych w jednostce macierzystej.

Ponadto, Habilitantka w ramach działalności popularyzującej naukę m.in. współpracuje z Radiem Lublin, uczestnicząc w projektach edukacyjnych „Ekonomiczny elementarz” czy też „Ola, Olek iekonomia” i prowadząc zajęcia dydaktyczne dla uczniów szkół podstawowych.

Doceniam także, że od 2011 roku jest Sekretarzem Redakcji cenionego w Polsce czasopisma Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio H Oeconomica, które znajduje się na liście punktowanych czasopism Ministerstwa Edukacji i Nauki (obecnie 70 pkt). Nadmienię również, że Habilitantka recenzowała prace w 3 czasopismach polskich, w tym Ekonomia Międzynarodowa/International Economics, Economic and Environmental Studies oraz International Business and Global Economy (w sumie wykonała 12 recenzji dla tych czasopism).

Za swoje zaangażowanie w działalność naukową, organizacyjną i dydaktyczną otrzymała 5 Nagród Rektora UMCS w okresie 2010-2018 oraz 2 Nagrody o zasięgu ogólnopolskim: Medal

Brązowy za Długoletnią Służbę – III stopień oraz Nagrodę Jubileuszową z okazji 10-lecie Programu Nowoczesne Zarządzanie Biznesem.

Bardzo pozytywnie oceniam zaangażowanie habilitantki na polu działalności dydaktycznej, organizacyjnej i popularyzacyjnej nauki.

6. Konkluzja

Po zapoznaniu się z dorobkiem naukowo-badawczym Pani dr Anny Korzeniowskiej oraz aktywnością dydaktyczną, organizacyjną i popularyzacyjną nauki, zgodnie z kryteriami określonymi we wstępnie recenzji, stwierdzam, że **zostały spełnione wymogi do nadania stopnia naukowego doktora habilitowanego** określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

Wniosek dr Anny Korzeniowskiej o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego Rady Naukowej Instytutu Ekonomii i Finansów Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie z dnia 18 listopada 2021 roku **w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse popieram** oraz wnoszę o dopuszczenie wniosku Habilitantki do dalszego procedowania.

Rzeszów, 29.01.2022

Tomasz Potocki